

*Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2022. № 12.*

**DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.12.27>
УДК [331.4+331.5+338.2] : [323.2+327.5]**

Л. Г. Богуш,

*к. е. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу досліджень ризиків у сфері зайнятості населення, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-3781>*

РОБОЧА СИЛА ТА СФЕРА ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ: ВОЄННІ ВТРАТИ

L. Bogush,

*PhD in Economics, Senior Research Scientist, Leading Researcher of the Department for Risk Studies in the Population Employment Sphere,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*

THE WORKFORCE AND THE EMPLOYMENT SPHERE OF UKRAINE: WAR LOSSES

В статті досліджені та узагальнені підходи до оцінки втрат робочої сили та сфери зайнятості України внаслідок військових дій. Опрацювання підходів до систематизації збитків і втрат робочої сили та сфери зайнятості України внаслідок військових дій на її території створить передумови для якнайповнішого врахування генерованих ними нагальних і віддалених проблем та ризиків у послідовній стратегії та державній політиці повоєнного відродження, а також

прискорення соціально-економічного розвитку. За впливом на перспективи повоєнного відродження та прискорення соціально-економічного розвитку України найбільшої значущості набувають втрати сфери зайнятості від: загибелі, інвалідизації, скорочення тривалості життя, погіршення якості життєдіяльності, відтворення, професійно-кваліфікаційного потенціалу робочої сили; знищення, скорочення виробничої бази, руйнування схем і механізмів постачання, збуту, логістики підприємств, закладів, окремих видів економічної діяльності та ланок спеціалізації територіальних господарських підсистем і країни в цілому; підвищення страхових та інвестиційних ризиків господарювання.

The article examines and summarizes approaches to assessing losses of the workforce and in the employment sphere of Ukraine as a result of military actions. The negatives and losses generated by the armed conflict will have a direct or indirect long-term impact on the quality of workforce' and national human potential reproduction, their productive implementation in business and non-economic spheres of life. The development of methodological and methodical approaches to the systematization of losses in the workforce and employment sphere of Ukraine due to military operations on its territory will create the prerequisites for the most complete consideration of the urgent and remote problems and risks generated by them in the consistent strategy and state policy of post-war revival, as well as the acceleration of socio-economic development. In this context, it is appropriate to allocate public costs for ensuring the functioning and maintenance of the employment sphere under martial law conditions, some of which are forced within the framework of the fastest possible increase in the country's economy efficiency according to the criteria of optimizing its crisis resistance and defense capability. At the same time, we should single out direct losses in the employment sphere during the war, caused primarily by: the workforce death or disability; destruction, reduction of enterprises, institutions, as well as job offers in the territories of hostilities and in the regions of the civilian population mass evacuation; expenses for wages, compensations, targeted assistance for employees, entrepreneurs, self-employed who were forced to be unemployed. Indirect losses from the armed conflict include: a decrease in labor

productivity and wages, a reduction in total and paid working hours, an increase in personnel turnover, the spread of structural unemployment, workforce marginalization and disqualification in territorial communities; losses from causing damage to life, health, reproduction, psycho-physiological, professional and qualification, as well as other components of the workforce productive potential in the multi-term perspective of the post-war period; various manifestations of the deterioration of the socio-economic environment of the workforce living and reproduction generated by military actions.

Ключові слова: *сфера зайнятості, робоча сила, стратегія соціально-економічного розвитку, державна політика, оцінка втрат і збитків, війна в Україні.*

Keywords: *employment sphere, workforce, socio-economic development strategy, state policy, assessment of losses and damages, war in Ukraine.*

Постановка проблеми. Масштабні військові дії на території України продовжують завдавати дедалі болючіших збитків її економіці та спільноті, наслідки яких тривалий час відчуватимуться в період повоєнного відродження та стабілізації соціально-економічної ситуації. Прямо чи опосередковано генеровані збройним конфліктом негативи і втрати впливають на якість відтворення вітчизняного людського потенціалу, його продуктивної реалізації в господарюванні та позаекономічних сферах життєдіяльності. Окрім фізичного знищення та інвалідизації робочої сили, руйнування виробничої бази спектру ланок, інженерної та соціальної інфраструктури, погіршення їх матеріально-технічного забезпечення і логістики, економіка та сфера зайнятості України зазнають збитків через:

- посилення диспропорцій у територіальній організації господарювання;
- розбалансування механізмів і схем ресурсного (в т. ч. кадрового) постачання та збуту продукції широкого кола галузей і видів економічної діяльності;
- поглиблення проблем з узгодженням попиту і пропозиції на регіональних та місцевих ринках праці (у т. ч. внаслідок транскордонного витоку кваліфікованих працівників, поширення структурного безробіття, зниження життєвого рівня економічно активного населення як чинника його маргіналізації та

декваліфікації), а також із гарантуванням соціально-трудоваих прав зайнятих.

Конструктивність стратегії повоєнного соціально-економічного відродження України безпосередньо залежатиме від системного врахування збитків і втрат, завданих робочій силі та сфері зайнятості військовими діями. Це дозволить підвищити якість заходів щодо їх пом'якшення, по-можливості заміщення або й ліквідації, а також вибудовувати і коригувати ефективну систему відповідних пріоритетів державної політики на короткострокову та віддалену перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади та результати оцінки втрат і збитків, завданих економіці та спільноті в ході збройних протистоянь, на різних етапах світової історії широко висвітлювалися в наукових джерелах, розробках профільних державних і громадських інституцій. У новітньому історичному періоді їх основу складають насамперед дослідження з національної безпеки, сталого розвитку, резильєнтності спектру сфер життєдіяльності країн і територіальних громад, маркетингу і менеджменту підприємства, ризикології [1–8].

З початком збройного протистояння та АТО (ООС) у східних регіонах подібні дослідження активізувалися і в Україні. В розробках державних і дорадчих громадських структур висвітлювалися, передусім, методологічні та методичні підходи, кількісно-якісні оцінки втрат: психофізіологічного потенціалу робочої сили, часткової / повної працездатності зайнятих; робочих місць – як для працівників безпосередньо, так і для регіональних територіальних громад та місцевих спільнот; виробничої бази, умов господарювання і збуту продукції – для роботодавців (крупного, середнього, малого бізнесу) та самозайнятих [4; 5; 9; 10].

Із суттєвим розширенням масштабів військових дій у лютому 2022 р. актуалізувалася проблематика комплексного дослідження спектру втрат і збитків для професійно-кваліфікаційного потенціалу і сфери зайнятості з огляду на пришвидшення реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб, бізнесу з переліку ланок спеціалізації та критичного імпорту, забезпечення військових потреб та інженерної інфраструктури, а також обґрунтування запитів щодо залучення донорської і кредитної допомоги міжнародних та іноземних організацій [11–14].

В цьому контексті *ціль статті* полягає в опрацюванні методологічних

підходів до систематизації збитків і втрат сфери зайнятості України внаслідок військових дій на її території як передумови якнайповнішого врахування генерованих ними нагальних і віддалених проблем та ризиків у послідовній стратегії та державній політиці прискорення соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи генезу, проводячи кількісно-якісні оцінки втрат у сфері зайнятості України внаслідок військових дій, окреслюючи перспективи їх пом'якшення / заміщення / нівелювання в процесі повоєнного відродження, доцільно сукупність негативів, проблем і збитків поділяти за:

- безповоротними втратами робочої сили та осіб у віці, молодшому за працездатний (працівників, дітей і підлітків, їх психофізіологічного, професійно-кваліфікаційного, репродуктивного потенціалу);

- втратами, основа яких була закладена довоєнними диспропорціями у розташуванні виробничої бази, ресурсів, особливостями і недоліками господарських практик їх використання, нестабільністю та деградацією процесів природного відтворення (ресурсів; населення, спільнот, систем розселення та ресурсної, в т. ч. кадрової, складової їх економік);

- втратами, що сформувалися і загострилися безпосередньо внаслідок військових дій, а відтак підлягають санації більш – менш тривалими цільовими заходами, плином часу, або переглядом підходів до територіальної організації систем розселення і господарювання.

Низка модерних досліджень наслідків збройних конфліктів у країнах світу та в Україні [3–5; 9; 14], оцінюючи збитки людського потенціалу територіальних громад, окремих видів економічної діяльності та підприємств (у т. ч. стан і перспективи їх кадрового забезпечення, динаміку в умовах та оплаті найманої праці) зазвичай узагальнено розглядає такі основні фактори мультиплікативного негативного впливу військових дій:

- обстріли, руйнування: виробничої бази, інженерної та допоміжної інфраструктури підприємств (мереж електропостачання, газопроводів, водопроводів тощо); житлової, громадської забудови, а також виробничої і соціальної

інфраструктури територіальних громад і регіонів (доріг, мостів, трубопроводів, інженерних систем життєзабезпечення, надання суспільно необхідних послуг і соціального захисту населення тощо);

- вимушена зупинка: техногенно небезпечних підприємств, технологічні цикли яких класифіковані за загрозами для довкілля, систем розселення, власних працівників; потерпаючого від нестачі енергоносіїв спектру видів комунальної інфраструктури житлової, громадської, виробничої забудови;

- загибель, поранення, інвалідизація, вимушене переселення або евакуація населення, що спричиняє втрату робочої сили (повну / часткову) – кваліфікованих робітників, допоміжного персоналу, а також людського потенціалу її поповнення та відтворення;

- мінування, захоплення, привласнення, евакуація, утилізація, консервація, розкрадання (у т. ч. вивезення обладнання) підприємств; втрата контролю за ресурсами виробництва, можливостей їх експлуатації, логістичних схем і транзитних шляхів постачання;

- звуження, відсутність можливостей і ринків збуту продукції; виникнення та зростання додаткових витрат на відновлення й збереження дієздатності підприємств, а також збитків від недоотримання економічної вигоди; додаткові державні витрати на закупівлю на зовнішніх ринках втрачених ресурсів і продукції (у т. ч. з переліку критичного імпорту) для вітчизняних виробництв, що дедалі скорочує перспективи фінансування та інвестування решти суб'єктів господарювання і ланок економіки України (а відтак, стимулює затримки, зниження рівня оплати праці, звільнення їх штатного і позаштатного персоналу).

Разом з тим, спричинені військовими діями негативи, втрати і збитки слугують стимулами для розширення, пожвавлення діяльності, вдосконалення технологічного забезпечення як секторів ВПК, транскордонного транзиту і логістики, так і решти ланок, залучених до: оборони та підтримання національної безпеки (інформаційної, енергетичної, санітарно-епідеміологічної, продовольчої); імпорту та реалізації паливно-мастильних матеріалів, виробів і комплектуючих для систем автономної електро-, теплогенерації, водопостачання; надання населенню послуг зв'язку та

інформаційного забезпечення, транспортних. Витрати, знищення військової техніки та озброєння стимулюють функціонування підприємств, що спеціалізуються на їх виробництві, ввезенні, складуванні, продажі, розвитку та обслуговуванні оборонної інфраструктури. Найбільш стійкими до впливу воєнних конфліктів, як засвідчили дослідження, виявились підприємства сфери ІТ, найменш стійкими – спектр промислових підприємств та торгівельні компанії, що вели діяльність у макрорегіонах довкола зон збройних конфліктів [4].

З іншого боку, вимушене перенаправлення бюджетних та інвестиційних коштів в оборонні ланки замість інноваційних та соціальних, не пов'язаних безпосередньо з веденням та обслуговуванням військових дій, виступає додатковим фактором дестабілізації загальної суспільно-економічної ситуації, зниження попиту на кваліфікованих і допоміжних працівників, погіршення рівня та належної періодичності оплати їх праці, транскордонної міграції, маргіналізації, декваліфікації робочої сили, поширення структурного безробіття (як у системах розселення поблизу лінії зіткнення, так і в тилкових регіонах).

Узагальнюючи вищесказане (у т. ч. подвійну природу впливу збройних конфліктів на тенденції і пріоритети господарювання, формування попиту і пропозиції робочої сили на територіальних ринках праці), суспільні витрати на забезпечення функціонування та підтримання сфери зайнятості в умовах воєнних дій складаються із:

- гарантованих видатків на оплату праці, виплату спектру допомог і доплат військовослужбовцям, працівникам силових структур і правоохоронних органів, а також зайнятим на підприємствах ВПК, оборонної, транспортної, іншої критичної інфраструктури загальнодержавного, регіонального, поселенського рівнів;

- видатків на оплату праці та / або адресну допомогу працівникам (у т. ч. вимушено незайнятим – частково або повністю – внаслідок бойових дій) спектру підприємств і організацій довоєнної структури та спеціалізації економіки на територіях країни, не охоплених військовими діями;

- видатків на забезпечення посилених режимів функціонування,

зміцнення кадрового потенціалу, розгортання робочих місць у додаткових потужностях:

- підприємств та організацій ВПК, оборонної, транспортної та іншої критичної інфраструктури загальнодержавного, регіонального, поселенського рівнів;

- структур Державної служби зайнятості, що опікуються формуванням реєстрів безробітних та пошукачів постійної і тимчасової зайнятості, послуг з перепідготовки та підвищення кваліфікації з числа місцевих мешканців, вимушених переселенців та біженців, а також нарахуванням і виплатою допомоги по безробіттю для відповідних категорій населення;

- підприємств і закладів соціально-культурного спрямування, насамперед професійно-технічної і вищої освіти, залучених до реалізації програм соціального захисту місцевих мешканців, вимушених переселенців, біженців (зокрема, їх професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, сприяння у працевлаштуванні), а також виконання оборонних замовлень, у т.ч. в рамках цільового замовлення на підготовку кадрів, волонтерської співпраці із ВПК та ЗСУ;

- видатків на логістичні заходи з переміщення штатних працівників підприємств, організацій і закладів, що евакуюються з прифронтових територій і зони бойових дій, та членів їх сімей;

- витрат у рамках державних заходів щодо:

- виплати встановлених компенсацій підприємцям та їх найманим працівникам, які втратили роботу внаслідок бойових дій;

- створення, укомплектування штатами, забезпечення функціонування військових та інших об'єктів, потужностей, інфраструктури, значущих для підвищення обороноздатності країни.

Отже, частина перелічених видатків на забезпечення та підтримання сфери зайнятості є вимушеними витратами в рамках якнайшвидшого переходу економіки країни до функціонування в умовах воєнного стану, що сприяють підвищенню її кризостійкості (резильєнтності) та обороноздатності.

В свою чергу до прямих втрат у сфері зайнятості під час військових дій, які можливо оцінити кількісно, слід віднести:

– значне (до критичного включно) скорочення пропозиції робочих місць на територіях ведення бойових дій та в регіонах масової евакуації цивільного населення;

– видатки на оплату праці та/або адресну допомогу працівникам державного і комунального секторів економіки, вимушено незайнятим у період воєнного стану, а також на компенсації та/або адресну допомогу підприємцям інших форм власності, їх найманим працівникам, певним категоріям самозайнятих, що в рамках відповідних урядових заходів звернулися до ДСЗ [10; 12; 13];

– витрати на переміщення потужностей і штатів підприємств та закладів різної спеціалізації із зони бойових дій та прифронтових регіонів у тил.

Зазначені прямі втрати доповнюються опосередкованими, пов'язаними із:

– зниженням продуктивності та оплати праці, скороченням загального та оплачуваного робочого часу, посиленням плинності кадрів у період військової дестабілізації соціально-економічної ситуації і на початковому етапі повоєнного відродження;

– оцінками втрат робочої сили, її продуктивного потенціалу (поточного і перспективного), продуктивності праці у спектрі видів економічної діяльності (як щодо ситуації станом на початок бойових дій, так і щодо прогнозованих перспектив розвитку цих видів економічної діяльності та господарського комплексу країни загалом) внаслідок загибелі, травмування, інвалідизації, скорочення тривалості життя, вимушеного переміщення населення передпрацевдатного і працевдатного віку;

– очікуваним погіршенням фізичних параметрів та соціально-економічного середовища відтворення робочої сили і її продуктивного потенціалу внаслідок масштабних господарських збитків, ймовірного зниження рівня життя у воєнний і післявоєнний період, помітного підвищення смертності населення передпрацевдатного, працевдатного віку, а серед цих категорій – власне осіб репродуктивного віку.

Оцінка впливів перелічених негативних факторів і наслідків військових дій може проводитись на макро-, мезо- і мікроекономічному рівнях, тобто щодо всієї

економіки України і її територіальних підсистем, окремих галузей і видів економічної діяльності, певних суб'єктів господарювання однієї, подібної і відмінної спеціалізації. Складові прямих та опосередкованих збитків і втрат для робочої сили, сфери зайнятості, підприємств на початковому етапі оцінки доцільно визначати в натуральних одиницях, частину з них, пов'язану з оплатою праці, іншими виплатами, майном, нерухомістю, виробничими ресурсами і витратними матеріалами тощо, – у вартісному вираженні. Надалі поширені в світі методики зазвичай нормують кількісно-якісні натуральні оцінки (зокрема, втрат продуктивності, психофізіологічного трудового потенціалу зайнятих і працездатного населення) із використанням: поточних і порівнянних цін на ресурси та продукцію суб'єктів господарювання у співставленні з номінальною, фактичною, порівнянною вартістю робочої сили, даними щодо тривалості трудової діяльності пересічного індивіду в різних ланках; досвіду страхування майна, нерухомості, ризиків суб'єктів господарювання, а також загальнообов'язкового і добровільного особистого та корпоративного страхування життя, здоров'я, продуктивного потенціалу, безпеки праці на виробництві; напрацьованих прецедентів встановлення змісту, обсягу і вартості втрат через судові інстанції.

В сучасній практиці країн світу оцінки втрат і збитків внаслідок військових дій найчастіше застосовуються для: обґрунтування вартості та змісту програм донорської і кредитної (фінансової, ресурсної) допомоги іноземних та міжнародних структур; визначення вартості (ринкової, страхової, заставної, інвестиційної), кредитоспроможності, ризиків господарювання підприємств. Відтак узагальнено методологія дослідження втрат охоплює: кількісно-якісну оцінку збитків і наслідків безпосередньо від військових дій; кількісно-якісну оцінку можливих ризиків та негативних наслідків завданих втрат і збитків у більш-менш віддаленій перспективі; кількісну, за низкою параметрів якісну оцінку внутрішніх і зовнішніх можливостей (обсягу, джерел, шляхів) відшкодування втрат. Так, зокрема, оцінка генерованих військовими діями втрат і збитків окремого підприємства передбачає виявлення можливостей і визначення заходів їх мінімізації, компенсації, нівелювання із використанням виробничих потужностей, ресурсів, решти майна, робочої сили

самого суб'єкта господарювання.

Можливість якнайповнішої оцінки втрат і збитків для робочої сили та сфери зайнятості України, генерованих військовим протистоянням, слід визнати відносною. Узагальнений збиток від впливу негативних факторів військових дій, а також витрат на ліквідацію їх наслідків після завершення періоду воєнного стану (тобто сукупність відповідних прямих та опосередкованих втрат) може отримувати опис та обчислюватись на кожен конкретний момент часу і переоцінюватись у перспективі з надходженням додаткової інформації щодо поточних подій і їх віддалених наслідків для вітчизняної економіки, її демографічного, професійно-кваліфікаційного потенціалу та продуктивності у масштабах держави в цілому і територіальних спільнот.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Опрацювання методологічних і методичних підходів до оцінки втрат у сфері зайнятості України внаслідок військових дій є необхідною складовою обґрунтування пріоритетів і заходів стратегії повоєнного відродження та прискорення соціально-економічного розвитку, в т. ч. завдяки застосуванню інструментарію зовнішніх і міжнародних грантів, донорської допомоги та запозичень, стимулюванню внутрішніх і транскордонних підприємницьких та інвестиційних ініціатив, поліпшенню якості та резильєнтності механізмів і процесів відтворення, використання і соціального захисту робочої сили.

Характеризуючи втрати та збитки, завдані сфері зайнятості під час збройного протистояння, що ускладняють проблеми повоєнного відродження, доцільно передусім виокремлювати суспільні витрати на забезпечення функціонування та підтримання сфери зайнятості в умовах воєнних дій. Частина таких видатків (зокрема, на: підвищення рівня оплати праці, допомогу і доплати військовослужбовцям, працівникам підприємств ВПК, оборонної, транспортної, іншої критичної інфраструктури; розширення мережі таких об'єктів і споруд, забезпечення посиленних режимів функціонування спектру підприємств і закладів, у т. ч. соціального спрямування; переміщення підприємств і працівників з прифронтових територій і зони бойових дій у тиліві регіони тощо) є вимушеними

заходами в рамках якнайшвидшого переходу економіки країни до функціонування в умовах воєнного стану, що сприяють підвищенню її кризостійкості та обороноздатності.

Водночас слід виділяти прямі втрати у сфері зайнятості під час війни, спричинені насамперед: загибеллю, інвалідизацією робочої сили; знищенням, скороченням підприємств, закладів, а також пропозиції робочих місць на територіях ведення бойових дій та в регіонах масової евакуації цивільного населення; видатками на оплату праці, компенсації, адресну допомогу вимушено незайнятим найманим працівникам, підприємцям, самозайнятим. В свою чергу опосередковані втрати від збройного конфлікту охоплюють: зниження продуктивності та оплати праці, скорочення загального та оплачуваного робочого часу, посилення плинності кадрів, поширення в територіальних громадах проявів структурного безробіття, маргіналізації, декваліфікації робочої сили; збитки від завдання шкоди життю, здоров'ю, відтворенню, психофізіологічному, професійно-кваліфікаційному та іншим складовим продуктивного потенціалу робочої сили у різностроковій перспективі повоєнного періоду; різноманітні генеровані військовим діями прояви погіршення соціально-економічного середовища життєдіяльності та відтворення робочої сили.

В контексті впливу на перспективи повоєнного відродження та прискорення соціально-економічного розвитку України найбільшої значущості набувають втрати сфери зайнятості від: загибелі, інвалідизації, скорочення тривалості життя, погіршення якості життєдіяльності, відтворення, професійно-кваліфікаційного потенціалу робочої сили; знищення, скорочення виробничої бази, руйнування схем і механізмів постачання, збуту, логістики підприємств, закладів, окремих видів економічної діяльності та ланок спеціалізації територіальних господарських підсистем і країни в цілому; підвищення страхових та інвестиційних ризиків господарювання.

З іншого боку, доцільно зважати на подвійну генезу генерованих війною збитків у сфері зайнятості, що проявляється через виокремлення втрат, які сформувалися і загострилися безпосередньо внаслідок військових дій, а також

наслідків впливу негативних факторів, основа яких була закладена довоєнними диспропорціями у розташуванні виробничої бази, ресурсів, робочої сили, особливостями і недоліками суспільних і власне господарських практик їх використання, відтворення.

Подолання проблем економіки та власне сфери зайнятості, загроз і ризиків продуктивного функціонування та відтворення робочої сили України, спричинених військовими діями, потребує довготривалої тісної співпраці держави, суб'єктів господарювання, зовнішніх і міжнародних донорів та позичальників в рамках стратегії прискорення та підвищення резильєнтності соціально-економічного розвитку на засадах диверсифікації, вдосконалення територіальної організації, інноваційної модернізації вітчизняного господарства. Добір, змістове наповнення пріоритетів і напрямів такої співпраці доцільно ґрунтувати передусім на оцінках прямих та опосередкованих збитків, втрат, негативних наслідків збройного конфлікту в ближчій та віддаленій перспективі.

Література

1. Estimation of population mortality in crisis-affected populations. Guidance for humanitarian coordination mechanisms. World Health Organization, October 2018. 23 p. URL: <https://healthcluster.who.int/publications/m/item/estimation-of-population-mortality-in-crisis-affected-populations>. (дата звернення: 15.12.2022).
2. Jawad, M., Hone, T., Vamos, E.P. et al. Estimating indirect mortality impacts of armed conflict in civilian populations: panel regression analyses of 193 countries, 1990–2017. *BMC Medicine*. 2020. Vol. 18. URL: <https://bmcmmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-020-01708-5>. (дата звернення: 15.12.2022). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01708-5>.
3. The Toll of War: The economic and social consequences of the conflict in Syria. World Bank Group, 2017. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-toll-of-war-the-economic-and-social-consequences-of-the-conflict-in-syria>. (дата звернення: 15.12.2022).
4. Іванов С.В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 175 с.

5. Касперович Ю.В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ: Фенікс, 2019. 128 с.
6. Близнюк В.В., Петрова І.Л., Гук Л.П. та ін. Український ринок праці: імперативи та можливості змін. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. 356 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf>. (дата звернення: 15.12.2022).
7. Лупак Р.Л., Васильців Т.Г. Конкуреноспроможність підприємства. Львів: Видавництво ЛКА, 2016. 484 с.
8. Лебеденко С.О. Ризикологія в маркетинговій діяльності. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 72 с.
9. Філіпчук В., Октисюк А., Поворозник В., Ярошенко Є. Моделі і ціна врегулювання конфлікту на Донбасі: міжнародний досвід та українські реалії. МЦПД, 2016. 28 с.
10. Що потрібно знати, якщо ви втратили роботу і хочете отримувати допомогу від держави. *Міністерство економіки України*. 16.04.2020. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=496fe68b-cd87-40b3-b6fa-28cdf4027cc1&title=SCoPotribnoZnati-YakschoViVtratiliRobotuIKhocheteotrimuvatidopomoguidderzhavi>. (дата звернення: 15.12.2022).
11. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Затверджено Постановою КМУ від 20.03.2022 № 326 (в редакції Постанови КМУ від 22.07.2022 № 951). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 15.12.2022).
12. Українці продовжуватимуть отримувати допомогу по безробіттю попри воєнний стан. *Міністерство економіки України*. 21.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinci-prodovzhuvatimut-otrimuvati-dopomogu-po-bezrobittyu-popri-voeyennij-stan>. (дата звернення: 15.12.2022).
13. Особливості обслуговування клієнтів служби зайнятості під час воєнного стану. *Державний центр зайнятості*. 21.03.2022. URL: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/osoblyvosti-obslugovuvannya-kliyentiv-sluzhby-zaunyatosti-pid-chas-voeyennogo-stanu>. (дата звернення: 15.12.2022).
14. Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову

України. London: Centre for Economic Policy Research Press, 2022. 36 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (дата звернення: 15.12.2022).

References

1. World Health Organization Group (2018), “Estimation of population mortality in crisis-affected populations. Guidance for humanitarian coordination mechanisms”, available at: <https://healthcluster.who.int/publications/m/item/estimation-of-population-mortality-in-crisis-affected-populations> (Accessed 15 December 2022).
2. Jawad, M., Hone, T. and Vamos, E.P. et al. (2020), “Estimating indirect mortality impacts of armed conflict in civilian populations: panel regression analyses of 193 countries, 1990–2017”, *BMC Medicine*, vol. 18, available at: <https://bmcmmedicine.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12916-020-01708-5> (Accessed 15 December 2022). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12916-020-01708-5>.
3. World Bank Group (2017), “The Toll of War: The economic and social consequences of the conflict in Syria”, The World Bank, available at: <https://www.worldbank.org/en/country/syria/publication/the-toll-of-war-the-economic-and-social-consequences-of-the-conflict-in-syria> (Accessed 15 December 2022).
4. Ivanov, S.V. (2015), *Vplyv zbroinoho konfliktu (viiny, boiovykh dii) na vartist pidpriemstva* [The impact of armed conflict (war, hostilities) on the enterprise value], Publishing house Makovetskyi, Dnipropetrovsk, Ukraine.
5. Kasperovych, Yu.V. (2019), *Fiskalna bezpeka derzhavy v umovakh hibrydnoi viiny* [Fiscal security of the state in the hybrid war conditions], Feniks, Kyiv, Ukraine.
6. Blyzniuk, V.V., Petrova, I.L. and Huk, L.P. et al. (2018), *Ukrainskyi rynek pratsi: imperatyvy ta mozhlyvosti zmin* [Ukrainian labor market: imperatives and opportunities for change], State institution “Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine, available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/306.pdf> (Accessed 15 December 2022).
7. Lupak, R.L. and Vasylytsiv, T.H. (2016), *Konkurentospromozhnist pidpriemstva* [Enterprise competitiveness], Publishing house of the Lviv Commercial Academy, Lviv, Ukraine.
8. Lebedenko, S.O. (2021), *Ryzykolojiia v marketynhovii diialnosti* [Riskology

in marketing]. Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine.

9. Filipchuk, V., Oktysiuk, A., Povoroznyk, V. and Yaroshenko, Ye. (2016), *Modeli i tsina vrehuliuvannia konfliktu na Donbasi: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski realii* [Models and cost of conflict settlement in Donbas: international experience and Ukrainian realities], International Center for Prospective Studies, Ukraine.

10. The Ministry of Economy of Ukraine (2020), “What you need to know if you have lost your job and want to receive assistance from the state”, available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=496fe68b-cd87-40b3-b6fa-28cdf4027cc1&title=SCoPotribnoZnati-YakschoViVtratiliRobotuIKhocheteotrimuvatidopomoguvidderzhavi> (Accessed 15 December 2022).

11. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “The procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the Russian Federation armed aggression”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 15 December 2022).

12. The Ministry of Economy of Ukraine (2022), “Ukrainians will continue to receive unemployment benefits despite the martial law”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinci-prodovzhuvatimut-otrimuvati-dopomogu-po-bezrobittyu-popri-voyennij-stan> (Accessed 15 December 2022).

13. The State Employment Center (2022), “Peculiarities of customer service of the employment centers during martial law”, available at: <https://www.dcz.gov.ua/novyna/osoblyvosti-obslugovuvannya-kliyentiv-sluzhby-zaynyatosti-pid-chas-voyennogo-stanu> (Accessed 15 December 2022).

14. Beker, T., Aikhenhrin, B. and Horodnichenko, Yu. et al. (2022), *Narys pro vidbudovu Ukrainy* [Essay on the reconstruction of Ukraine], Centre for Economic Policy Research Press, London, UK, available at: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf (Accessed 15 December 2022).

Стаття надійшла до редакції 15.12.2022 р.